

MEDYAYA YENİ DÜZEN DEVLET-MEDYA İLİŞKİLERİNDE YENİ KURAMSAL EĞİLİMLER

Murat Sadullah ÇEBİ*

ÖZET

Bu çalışmada iletişim araştırmacıları Siebert, Peterson ve Schramm'ın dört basın kuramı tipolojisine dayanılarak geliştirilen alternatif kuralcı medya kuramları ele alınıp incelenmiştir.

Çalışmanın ortaya çıkardığı en önemli bulgu, alternatif kuralcı medya kuramları'nın devlet-medya ilişkilerini açıklamak amacıyla tasarlanan ideal-tipik zihni kurgular olduğudur. Elde edilen diğer bir bulgu bu kuramların bilimsel gözlem ve deneyime dayalı bilgilerden çok öznel gözlem, izlenim ve siyasi, ideolojik eğilimler ve yönelimlerle biçimlendiğidir.

Anahtar Sözcükler: Kuralcı Medya Kuramları, DevletMedya İlişkisi

NEW SYSTEM FOR MEDIA

NEW THEORETICAL DIRECTIONS IN STATEMEDIA RELATIONS

ABSTRACT

In this study alternative normative media theories, which were developed according to four theories of press by Sieber, Peterson and Schramm, who are communication researchers, were reviewed.

The most important finding was alternative normative media theories were idealtypic cognitive fictions, which were arranged to explain statemedia relations. Another finding was in contrast to knowledges these theories were formed with personal observation, impression, political and ideological tendencies.

Keywords: Normative media theories, statemedia relations.

1. GİRİŞ

Bir toplumda haber, bilgi ve mesajların üretimi, dağıtımı, iletimi, pazarlanması ve alınması süreçleri nasıl işlemelidir? Medyanın devletle olan ilişkisi nasıl düzenlenmelidir? Medya, hangi mülkiyet yapısına göre örgütlenmelidir? Medya üzerindeki devlet müdahalesinin biçimi ve derecesi ne olmalıdır? Gazeteciliğin meslekî ve ahlâkî kuralları nasıl düzenlenmelidir? Toplumsal ve siyasî süreçlerde medya kurumlarından ve gazetecilerden beklenen rol, işlev ve sorumluluklar nelerdir? Yukarıdaki soru cümleleri ile ifade edilen bu problemler, iletişim çalışmaları alanında karşılaştırmalı iletişim düzenlerini inceleyen araştırmalara dayanak oluşturan kuralcı medya kuramları'nın ilgi alanına girmektedir. Her siyasî düzen kendine özgü bir normatif iletişim araçları kuramı geliştirmiştir. Aynı şekilde her toplum siyasî, ekonomik, kültürel, teknolojik koşulların biçimlendirdiği kendine özgü iletişim alanına sahiptir. Normatif iletişim araçları kuramları bir toplumda medyanın nasıl düzenlenmesi ve işlemesi gerektiği konusundaki düşünceleri ele alır ve bu fikirlere olumlu veya olumsuz yorumlar ge-

tirir. Kuralcı medya kuramları'nın en tanınmış, ulusal medya düzenlerini sınıflandırmak, karşılaştırmak, betimlemek ve çözümlemek amacıyla Siebert, Peterson ve Schramm tarafından geliştirilen dört basın kuramı'dır (Siebert ve ark 1956, Çebi 1996).

Siebert ve arkadaşlarının dört basın kuramı, bir toplumda medya ve gazetecilerden beklenen rol, işlev ve sorumluluklar konusunda normlar koyan alternatif kuralcı medya kuramı tipolojilerine ilham kaynağı olmuştur. Siebert ve arkadaşlarının normatif medya kuramlarını mercek altına yatan iletişim araştırmacıları, daha çok liberal ve sosyal sorumluluk medya kuramları üzerinde durmuşlardır. Dört basın kuramı tipolojisindeki sınıflamanın eksiklik ve zaafı, bu tipolojide yer alan medya kuramlarının uygulamadaki açmazları, değişen toplumsal, siyasî, ekonomik, teknolojik durum ve koşullar, yeni normatif medya kuramlarının geliştirilmesinin nedenleri arasında sayılabilir.

Bu makale, Siebert ve arkadaşlarının dört basın kuramı adlı iletişim araçları kuramları tipolojisinden hareket edilerek geliştirilen yeni norma-

* Yrd. Doç. Dr., G.Ü. Teknik Eğitim Fakültesi.

tif iletişim araçları kuramlarını betimleme ve inceleme amacını taşımaktadır. Bu çalışmada sırasıyla Raymond Williams, Ralph L. Lowenstein, John Merril, Ulrich Saxer, Doris Graber, William Hachten, Hans Mathias Kepplinger, Robert G. Picard gibi iletişim bilimcilerin geliştirdiği yeni normatif iletişim araçları kuramları ele alınmaktadır.

2. WILLIAMS'IN İDEAL MEDYA KURAMLARI

2.1. OTORİTECİ MEDYA KURAMI

Raymond Williams, geliştirdiği ideal medya kuramları tipolojisinde ele aldığı ilk yaklaşım, otoriteci medya kuramıdır. Otoriteci medya kuramına göre kurulmuş bir medya düzeninde kitle iletişim araçları, egemen siyasî erkin veya yönetici sınıfın mutlak egemenliğine dayalı siyasî iktidarın aslı yapı taşları olarak kabul edilirler. Otoriteci medya kalıbı, kitle iletişim araçlarına siyasî sistemi destekleme, hükümlan siyasî erkin veya yönetici sınıfın halkın rızasını kazanmasına yardımcı olma, rejime halk nezdinde meşruiyet sağlama işlev ve sorumluluğu yüklemiştir. Otoriteci medya kuramı, siyasî sistemin doğası gereği egemenin siyasî hedeflerine taban tabana zıt politika, fikir ve tutumların medya aracılığıyla yayılmasına izin vermez. Kitle iletişim araçları üzerindeki devlet tekeli, otoriter sistemin işleyişi ve istikrarı açısından önemli bir unsur olarak kabul edilir. Otoriteci medya kuramının düşünsel temelleri üzerinde oluşmuş bir medya düzeninde sadece belirli kişilere matbaa ve yayınevi kurma, gazete ve dergi yayımlama, radyo/televizyon açma hakkı verilir. Otoriteci iletişim araçları kalıbında egemen siyasî erk kitle iletişim araçları üzerinde her türlü müdahale hakkına sahiptir. Bu müdahale doğrudan veya dolaylı medya denetimi şeklinde ortaya çıkabilir. Doğrudan medya denetimi siyasî otoritenin medya içeriklerinin özü ve biçimine yönelik kararlar alması şeklinde kendini gösterir. Medya üzerinde dolaylı denetim kurmak için otoriteci devlet ihtira berati, meslek locaları, ruhsatname, kısıtlama, kayırma, rüşvet gibi değişik sansür yöntemlerine; çoğunlukla da siyasî ve idarî önlemlere başvurur. Egemen siyasî erkin veya yönetici sınıfın uygun gördüğü kişilerin mülkiyetinde bulunan medyanın, otoriter rejimin istikrarı ve muhafazasını sağlamaya çalışması, Williams'ın otoriteci medya kuramını diğer kuralcı medya kuramlarından ayıran en belirgin özelliğidir (Wil-

iams 1968).

2.2. HİMAYECİ MEDYA KURAMI

Williams'ın himayeci medya kuramı, gerçekte otoriteci medya kuramının bir uzantısıdır. Otoriteci kuramın hareket noktası, yönetim işlevlerinin sadece yöneticilik, yönlendiricilik ve liderlik nitelikleri taşıyan hükümlana ve yönetici sınıfa ait olduğu düşüncesiydi. Williams'ın himayeci kuramı da benzer bir düşünceye dayanmaktadır. Bununla birlikte otoriteci kuramla karşılaştırıldığında himayeci kuramın öngördüğü tekci iktidar yapısının meşruluğu biraz daha yumuşatılmıştır. Himayeci Kuram'da egemen siyasî erk veya yönetici sınıf elde ettiği gücü, toplumu koruma ve kişisel yönetim yetenekleri gibi gerekçelerle meşrulaştırmaktadır. Egemenin ve yönetici sınıfın siyasî açıdan meşruiyet kazanmasını destekleyen bu anlayış Himayeci iletişim araçları kalıbında doğrudan veya dolaylı medya denetimine yol açar. Halkın zararlı olarak etiketlenen yayımlardan korunması gerektiği iddiası, himayeci devletin medya üzerinde her türlü müdahalede bulunmasına kılıf oluşturur. Himayeci medya kuramının düşünsel temelleri üzerinde kurulmuş bir medya düzeninde egemen siyasî erk ve yönetici sınıf, egemen değerleri yıkan, bozan kitle iletişim araçlarına hoşgörü göstermez. Himayeci medya kalıbında kitle iletişim araçları, hükümlan siyasî erkin ve yönetici sınıfın amaç ve çıkarlarına ters düşen gerçekleri yayımlayamaz. Bu durumda medya, gerçeği arama, bulma, iletme işlev ve sorumluluğunu yerine getiremez. Hükümlan siyasî erk ve yönetici sınıf bazen kitle iletişim araçları üzerindeki denetimlerini elden bırakmaksızın medya içeriklerinde karşıt düşüncelerin yer almasına izin verirler. Bu tutum, esas itibarıyla himayeci rejimin istikrarını ve dengesini sağlamada medyanın bir güvenlik sübabı olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Medyada karşıt fikir ve bakış açılarının yayımlanmasının ön koşulu, bu tür yayınların himayeci rejime zarar vermeyecek nitelikte olmasıdır (Williams 1968).

2.3. TİCARİ MEDYA KURAMI

Williams'ın ticarî medya kuramı, otoriteci ve himayeci medya kuramlarının tam karşıtıdır. Ticarî iletişim araçları kalıbında devlet veya devlete egemen olan siyasî erk ve yönetici sınıf, medyanın varlık nedeni değildir. Otoriteci ve himayeci medya kuramlarının aksine mer-

keze bireyi alan ticarî yaklaşımın hareket noktası, medya pazarında bireylerin her türlü yayını arz ve talep etme hakkı olduğunu düşüncesidir. Arz ve talep hakkı, iletişim özgürlüğü'nün temel koşulu olarak kabul edilir. Ticarî anlayışa göre devlet, insanların hangi medyayı okuduğuna, dinlediğine veya izlediğine karışamaz. Ticarî medya kalıbı'nda bütün medya kurumları özel mülkiyetin elinde olup kâr amacı güden ticarî işletmeler şeklinde çalışırlar (Williams 1968).

2.4. DEMOKRATİK MEDYA KURAMI

Williams'ın demokratik medya kuramı, liberal kuram'ın bazı önermelerini içermektedir. Bu önermelerden en önemlisi, bireylerin düşüncelerini açıklama, açıklanan görüşlerden beğendiklerini tercih etme ve benimseme hakkına sahip olduğudur. Demokratik yaklaşım, tahakkümün ve korumacılığı dayatan otoriteci ve himayeci medya Kuramları'nın yanı sıra salt kârı öne çıkaran ticarî medya kuramı'na da karşıdır.

Demokratik medya kuramının merkezinde, birbiriyle ilişkili iki hak bulunmaktadır: Bilgiyi aktarma hakkı ve bilgiyi edinme hakkı. Demokrasinin temel ilkesi olarak kabul edilen bilgiyi aktarma hakkı, medya kurumlarının değişik bakış açılarına açık olmasını ve alt kültürel zümrelerin mensupları da dahil olmak üzere toplumun bütün üyelerinin medya aracılığıyla kendini özgürce açıklamasını güvence altına alan bir haktır. Bilgiyi aktarma hakkı kişisel bir hak olmasının yanı sıra aynı zamanda toplumsal bir hak olarak da düşünülmelidir. Bilgiyi aktarma hakkı, bireylerin siyasî süreçlere etkin şekilde katılabilmesiyle toplumsal bir hak olarak ortaya çıkar. Siyasal süreçlerde bireylerin etkin rol alması, halkın gönüllü rızasına ve özgür iradesine dayalı çağdaş demokrasilerin halk katında meşruiyet kazanmasını sağlar. Demokratik iletişim araçları kuramında bilgiyi aktarma hakkı, bilgiyi edinme hakkıyla tamamlanmıştır. Bireylerin siyasî irade ve siyasî kanaat oluşumu süreçlerine özgürce katılabilmesini sağlayan bilgiyi edinme hakkı, demokrasinin olmazsa olmaz koşullarından biridir. Demokratik iletişim araçları kalıbında medya kurumları, medya içerikleri ve gazeteciler üzerinde hiç bir devlet müdahalesi yoktur. Demokratik medya kuramının gurallarına göre çalışan medya kurumları ve gazeteciler, kendilerinden beklenen rol, işlev ve sorumlulukları, devletin her türlü siyasî, ekonomik baskı ve denetimi

olmaksızın yerine getirirler (Williams 1968).

3. LOWENSTEİN'İN MEDYA KURAMLARI TİPOLOJİSİ

Medya mülkiyeti ve medya felsefesi, Ralph L. Lowenstein'in geliştirdiği normatif medya kuramları tipolojisinin dayandığı iki temel ölçüttür. Medya mülkiyeti, kitle iletişim araçlarının finansman kaynaklarını araştırmada kendisine başvurulacak bir mihenk taşıdır. Lowenstein, medya kurumlarının mülkiyet yapısına göre iletişim araçları kalıpları'nı üç grupta toplamaktadır: 1. Özel Mülkiyete Dayalı İletişim Araçları Kalıbı. 2. Çok Tarafli Mülkiyete Dayalı İletişim Araçları Kalıbı. 3. Devlet Mülkiyetine Dayalı İletişim Araçları Kalıbı. Bir toplumda geçerli iletişim araçları düzeninin düşünsel ilkelerin belirlenmesi için Lowenstein, medya felsefesi ölçütüne başvurulmasını önermektedir (Merrill ve Lowenstein 1979). Medya felsefesi ölçütüne göre yazar, normatif iletişim araçları kuramları'nı beş gruba ayırmaktadır: 1. Otoriteci İletişim Araçları Kuramı. 2. Sosyal Otoriter İletişim Araçları Kuramı. 3. Liberal İletişim Araçları Kuramı. 4. Sosyal Liberal İletişim Araçları Kuramı. 5. Sosyal Merkezieteci İletişim Araçları Kuramı. Lowenstein'in bu iki ölçüt çerçevesinde geliştirdiği Kuralcı İletişim Araçları Kuramları tipolojisi şekil 1'de görülmektedir.

4. MEDYANIN SİYASAL YÖRÜNGESİ: MERRILL

John C. Merrill, Lowenstein'in geliştirdiği kuralcı iletişim araçları kuramlarının Siebert, Peterson ve Schramm'ın dört basın kuramından daha mükemmel ve gerçekçi olduğunu belirtmekle birlikte, O'nun sosyalli-beral medya kuramı'nın mantıkî açıdan çelişkiler taşıdığını ileri sürmektedir. "Özgürlük Zorunluluğu" adlı eserinde Merrill, medya kuramlarının hem liberal, yani özgür hem de denetleyici olamayacağı iddiasını ortaya atmıştır. Yazara göre, gerek Lowenstein gerekse Siebert ve arkadaşlarının geliştirdiği kuralcı medya kuramları tipolojileri'nin paylaştıkları bir başka eksiklik daha vardır: Her iki iletişim araçları tipolojisi de bir tarafta otoriteci kuramının diğer tarafta liberal kuramın yer aldığı bir yelpaze önermektedir. Bu kalıp, medya kuramlarının birbirine zıt ve birbirinden bağımsız olduğu düşüncesine dayanan bölümleyici bir kalıptır (Merrill 1974, aktaran Mundt 1991). Bu iletişim araçları kalıplarının yerine Merrill, medyanın siyasal yönün-

Şekil 1: Lowenstein'in Medya Kuramları/Kalıpları Tipolojisi.

MEDYA MÜLKİYETİ				
Özel Mülkiyet Kalıbı	Çok Taraflı Mülkiyet Kalıbı	Devlet Mülkiyeti Kalıbı		
Kitle iletişim araçları, özel kişilerin veya hükümet dışı kuruluşların mülkiyetinde olup okuyucular, dinleyiciler izleyiciler ve reklam veren müşteriler tarafından finanse edilir.	Bu iletişim araçları kalıbında rakip siyasi partilerin mülkiyetindeki medya kurumları, mali açıdan partililer veya parti üyeleri tarafından finanse edilir.	Kitle iletişim araçları devletin veya siyasi iktidardaki partinin mülkiyetinde olup sadece devletin mali kaynakları veya devletin topladığı lisans gelirleriyle finanse edilir.		
MEDYA FELSEFESİ				
Otoriteci Medya Kuramı	Sosyal-Otoriteci Medya kuramı	Liberal Medya Kuramı	Sosyal-Liberal Medya Kuramı	Sosyal Merkezîyetçi Medya Teorisi
Otoriteci medya kuramının düşünsel temelleri üzerinde kurulmuş bir medya düzeninde kitle iletişim araçları hükümler siyasi erkin ve yönetici sınıfın her türlü müdahalesine maruz kalmaktadır. Otoriteci iletişim araçları kalıbında medya, egemen siyasi erkin ve yönetici sınıfın çıkarlarına hizmet eder.	Sosyal-otoriteci medya kuramının hareket noktası, devletin veya siyasi iktidardaki partinin mülkiyetindeki kitle iletişim araçlarının ulusal ekonomik ve siyasal hedeflere ulaşılması yönünde yayın yapmasıdır.	Liberal medya görüşü, kitle iletişim araçları üzerinde her türlü devlet müdahalesini reddeder. Bununla birlikte hakaret, iftira ve müstehcenlik içeren yayınlar kanunla sınırlanır. Özgür düşünce pazarı ve fikirlerin serbestçe ifade edilmesi güvence altına alınır.	Sosyal liberal iletişim araçları kuramında gazete, dergi, haber ajansı kurulması veya radyo/tv istasyonu açılması konusunda devletin müdahalesi asgari düzeyde tutulmuştur. Bu iletişim araçları kalıbı, liberal ve sosyal sorumluluk görüşlerinin kitle iletişimi alanını düzenleyen kurallarına dayanmaktadır.	Sosyal-merkezîyetçi medya görüşüne göre kurulan bir medya düzeninde, az sayıdaki kitle iletişim araçları üzerinde kamu mülkiyeti vardır. Bu iletişim araçları kalıbının düşünsel esasları, liberal kuramın kitle iletişimi alanını düzenleyen ilkelere çıkarılmıştır.

Kaynak: John C. Merrill ve Ralph L. Lowenstein: Media, Messages, and Men. 2. baskı, New York 1979, s. 164.

gesi adlı kapalı bir dairenin üst noktasında liberalizmin, alt noktasında otoriteciliğin yer aldığı bir kuralcı medya kuramları tipolojisi önermektedir. Bu medya kalıbında dört basın kuramı, bütün çeşitleriyle birlikte otoriteci ve liberal eğilimleri kapsayan iki medya kuramına indirgenmiştir. Bu iki medya kuramı, özgürlük ve durağanlık yörüngesinde, sola doğru sosyalizm, sağa doğru kapitalizm yönlerine kayan,

bir bakıma birbirine bağlı yaklaşımlardır.

5. SAXER'İN MEDYA KURAMLARI TİPOLOJİSİ

"Kitle İletişiminin Toplumsal Konumu" adlı makalesinde Ulrich Saxer, medya denetimi ölçütü çerçevesinde ideal tip özelliği taşıyan dört medya kuramı önermektedir: 1. Otoriteci Med-

Medyaya Yeni Düzen Devlet-Medya İlişkilerinde Yeni Kuramsal Eğilimler (41-57).

ya Kuramı. 2. Liberal Medya Kuramı. 3. Totaliter Medya Kuramı. 4. Demokratik Denetleyici Medya Kuramı (Saxer 1987).

5.1. OTORİTECİ MEDYA KURAMI

Saxer, otoriteci iletişim araçları kuramının, egemen siyasal erkin mutlak gücü felsefesine dayalı otoriter toplumdaki medya düzenlerini biçimlendirdiği görüşündedir. Siyasal ve kültürel konularda alıcılardan çok egemenlerin hoşuna gidecek yönde yayın yapmak, otoriteci tahakküm altındaki medyanın başlıca görevidir (Saxer 1987).

Saxer, medya üzerinde otoriter denetim icra eden siyasî seçkinleri değişik gruplara ayırır. Çağdaş toplumdaki siyasî baskı grupları, eskiden kiliseye tâbi sansür memurları veya İsviçre'deki mutlakiyet rejimindeki gibi siyasî ve kültürel alanlar üzerinde hegemonya kuran aristokrasi. Yazar'a göre, hem otoriter hem de ilerlemeye arkasını dönmüş geleneksel toplumlarda kitle iletişim araçları üzerinde mutlak hegemonya kuran çeşitli siyasî gruplar bulunabilir. Franco İspanyası'nda, bağımsızlıklarını yeni kazanmış Afrika devletlerinin çoğunluğunda ve bir çok Arap devletindeki medya düzenleri, Otoriteci medya kuramının düşünsel temelleri üzerinde oluşmuştur. Saxer, modern zamanlarda Otoriteci medya kuramlarının uygulandığı gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı toplumsal ve siyasî değişim, siyasî seçkinlerin kendi kültürel, siyasî ve ideolojik önceliklerini medya yoluyla topluma dayatma şansını azalttığı görüşündedir (Saxer 1987).

Saxer'in otoriteci medya kuramı, kitle iletişim araçlarına öncelikle kültürel alanda belirli rol, işlev ve sorumluklar yüklemektedir. Otoriteci kalıba göre faaliyet gösteren medya kurumlarının başlıca görevi, otoriter sistemin çizdiği çerçevede halkın norm ve değerlerini, gerçeklik anlayışını, hayat tarzını yönlendirmek ve biçimlendirmektir (Saxer 1987). Gelişmekte olan ülkelerdeki hükümler siyasî erk, kitle iletişim araçlarını modernleşmenin vazgeçilmez araçları olarak kabul eder. Ancak, medyanın modernleşme hedefleri yönünde kullanılmasının bazı zorlukları vardır. Bu zorluk her şeyden önce kültürel niteliktedir. Saxer, çağdaş kültürün bir ögesi olan yeni iletişim teknolojileri kullanan medyanın çağdaş kültürü hiç bir güçle karşılaşmadan arkaik bir kültüre aktarabileceği iddiasını efsane olarak niteler. O'na göre topluma

geleneksel iletişim kalıplarından farklı iletişim kalıplarının dayatılması, kültürel şoka yol açar. Kitle iletişim araçlarının sosyal, siyasî, kültürel ve ekonomik ihtiyaçlara uygun olarak kullanılmaması durumunda, otoriteci medya kuramının modernleşmeye çok fazla katkısı olmaz. Saxer, otoriteci medya kuramının, muhafazakâr/yenilikçi seçkinlerin medyayı kullanarak zihinlerindeki modernleşme kalıplarını jakoben bir anlayışla topluma şırınga etme imkânı verdiği düşüncesindedir. Ancak, modernleşmeyi destekleyen medya içeriklerinin bireyler tarafından farklı şekilde algılanması, egemen siyasî seçkinlerin arzu etmediği sonuçlara yol açabilir (Saxer 1987).

5.2. LİBERAL MEDYA KURAMI

Saxer'e göre otoriteci medya kuramı demokratik olmayan düzenleme esasları getirirken, liberal medya kuramı en azından kanunlar çerçevesinde oldukça özgür bir medya düzenlemesine imkân sağlamaktadır. Liberal medya kuramında kitle iletişim araçlarının faaliyeti genel hukuk kurallarının yanı sıra uygulamada iletişim özgürlüğü gibi ayrıcalıklarla güvence altındadır. Tarihi süreçte parlamenter demokrasi ve ekonomik liberalizmin egemen olduğu, kitle basınının ortaya çıktığı 19. yy.'da yaygın olarak uygulanan liberal yaklaşım, çağdaş demokrasilerde benimsenen bir medya kuramıdır. Kitle iletişimi alanının liberal medya kuramına göre düzenlenmesi, medyanın her türlü sansürün veya dolaylı devlet denetiminin dışında tutulması anlamına gelmektedir. Liberal düzenleme, aynı zamanda, medyanın ekonomik açıdan başarılı olmasını ve serbest pazar düzenine uygun hareket etmesi zorunluluğunu da öngörür (Saxer 1987).

5.3. TOTALİTER MEDYA KURAMI

Saxer'in geliştirdiği üçüncü kuralcı iletişim araçları görüşü, totaliter medya kuramı'dır. Totaliter kuramın düşünsel esasları üzerinde oluşmuş bir medya düzeni, liberal medya düzeni'nin tam karşısını temsil eder. Otoriter medya kuramının gelişmiş bir uzantısı olan totaliter medya kuramı, çağdaş diktatörlük devletlerinde geçerli olmuştur. Egemen siyasî partinin kitle iletişimi sürecinin bütün aşamalarında medya kurumları, gazeteciler, medya içerikleri ve iletişim akışı üzerinde kurduğu mutlak denetim, Nazi Almanyası ve komünist ülkelerde hayat sahası bulan totaliter medya kuramının be-

lirgin özelliğidir (Saxer 1987).

Totaliter iletişim araçları kalıbında medya denetimi, öncelikle gazetecilerin mesleğe giriş ve eğitimi ile başlar. Parti hedeflerine bağlılık, gazetecilik mesleğine girmek isteyenlerde aranacak en önemli niteliklerdir. Özel olarak kurulan sansür makamları, medya içeriklerinin siyasî açıdan homojen olup olmadığını denetler. Siyaset alanı, devlet ve toplum üzerinde hegemonya kuran dar bir kadro tarafından daraltılmıştır. Totaliter devletlerde kitle iletişimi alanı, yayın toplama, ceza tehditleri, yayın yasakları gibi çeşitli sansür yöntemleri kullanılarak denetim altında tutulur. Nazi Almanya'sında radyonun, Sovyetler Birliği'nde de ajitatörlerin totaliter ideolojinin emrinde kullanılması örneklerinde görüldüğü gibi totaliter medya kalıbında resmî haber, bilgi veya mesajları alımlamaya zorlanan halk sadece rejimle uyumlu tartışmalar yapabilir. Demokrasilerde zaman zaman şikayet konusu olan kitle iletişiminin zihinleri, şuurları yönlendirici etkisi, çağdaş diktatörlüklerde açık biçimde görülebilecek bir gerçek olarak ortaya çıkmıştır (Saxer 1987).

Totaliter medya kuramına göre düzenlenen ve

faaliyet gösteren kitle iletişim araçlarının başlıca görevi, halkı tamamiyle iktidar sahiplerinin hedefleri doğrultusunda yönlendirmektir. Medyada bilgilendirici veya eğlendirici iletişim kalıpları yayımlansa bile medya içerikleri tek yönlü kanaat oluşumuna ve ideolojik ajitasyona yöneliktir (Saxer 1987). Totaliter iletişim araçları kalıbında resmî bilgi ve propaganda kanallarının inandırıcılığı ve güvenilirliği, nesnel gerçekliğe olan uzaklıkları ölçüsünde azalırken, şayialarla birlikte artmaktadır. Totaliter denetleme sistemi, özellikle buhran dönemlerinde medyayı kullanarak sorunları perdelemeye çalıştığında yönlendirme yeteneğini geniş ölçüde kaybeder. Diğer ülke medyasının yayımladığı nisbeten zararsız bilgilerin, totaliter anlayışa göre düzenlenmiş kitle iletişim araçlarının yazı işlerinde sürekli şekilde yeniden gözden geçirilmesi, bozulması, çarpıtılması totaliter medya kalıbındaki sansür mekanizmasının hantallığından kaynaklanmaktadır. Esneklik yokluğu, totaliter medya düzeni'nin en temel özelliklerinden biridir. Saxer, liberal ve komünist medya kalıpları'ndaki ekonomiye bağlı zıtlıkları idealtipik olarak şekil 2'de açıklamaktadır (Saxer 1987)

Şekil 2: Liberal Serbest Pazar Ekonomisinde ve Komünist Planlı Ekonomide Kitle İletişimi.

	Liberal Pazar Ekonomisi	Komünist Planlı Ekonomi
Gelişmenin Belirleyicisi	Ekonomik Rekâbet	Siyasî Planlama
Temel Farklılık	Pazar Boşlukları	Plân Boşlukları
Mali Dayanak	Reklâm	Devlet Desteği
Ekonomik Hedef	Tüketimi Teşvik	Üretimi Teşvik
Üretim İlkeleri	Çeşitli	Standart

Kaynak: Ulrich Saxer: "Der Gesellschaftliche Ort der Massenkommunikation". Hannes Haas (Der.): Mediensysteme. Wien 1987, 8-20, burada s.17.

5.4. DEMOKRATİK DENETLEYİCİ MEDYA KURAMI

Saxer'in demokratik denetleyici medya kuramı, sadece kamu yayıncılığı anlayışına dayalı radyo/televizyon kurumlarıyla ilgilidir. Kitle iletişimi alanında otoriter ve totaliter düzenlemelerden kaçınan liberal medya kuramı'nın uygulamadaki başarısızlıkları, demokratik denetleyici medya kalıbı'nın geliştirilmesini hazırlayan en önemli nedendir. Saxer'e göre medya kurumlarını serbest piyasa koşullarına mahkum eden liberal iletişim araçları kalıbı, bir yandan ekonomik güç ilişkilerinin kitle iletişimi alanına yansımaya yol açmış diğer yandan da basın ala-

nındaki tekelleşme eğilimlerini körüklemiştir. Medya sahiplerinin kurumsal basın özgürlüğü anlayışına sığarak medyanın gücünü kendi amaç ve çıkarları yönünde sorumsuzca istismar etmeleri sonucunda kitle iletişimi alanında fırsat eşitliğinin sağlanması yönündeki talepler yüksek sesle ifade edilmeye başlanmıştır. Saxer'e göre iletişim politikasındaki bu radikal dönüşümü sağlayan teknolojik gerçek, sınırlı sayıdaki radyo/televizyon yayın frekanslarının ulusal çapta dengeli bir şekilde dağıtılması zorunluluğudur. Radyo/televizyon yayınları için gerekli olan frekanslar, bu alanda faaliyet göstermek isteyen yatırımcılar için önem taşıyordu. Frekansların sadece zengin ve güçlü kişi-

lere dağıtılarak demokrasinin kurum ve kural-ları ile çökmesine neden olabilecek iletişim im-tiyazları tanınması, liberalçoğulcu düşünceye de ayrıydı. Bu yüzden yeni iletişim teknoloji-lerinden toplumdaki bütün zümreler dengeli bir şekilde faydalanmalıydı. Bu düşünceler, son tahlilde İngiltere'de BBC, İsviçre'de SRF ve Federal Almanyada ZDF ve ARD gibi kamu yayıncılığı anlayışına dayalı radyo/televizyon örgütlenme kalıbının ortaya çıkmasına yol aç-mıştır (Saxer 1987).

Saxer, kamu radyo/televizyon kuruluşlarında i-letişim politikası hedeflerine kurumsallaşmış demokratik denetim sayesinde ulaşılacağı id-dia etmektedir. Demokratik denetim, devletin bir yandan medyanın ekonomik bağımlılığını önleyecek önlemler olarak medya tekellerini önlemesiyle diğer yandan medyanın demokra-siyi destekleyen programlar yapmasını destek-lemesiyle gerçekleşir. Saxer'e göre, kamu ya-yıncılığının amacına uygun olarak işlenmesi, si-yasî sistemin bu anlayışa göre düzenlenmiş radyo-televizyon kuruluşları üzerinde hege-monya kurmasına bağlıdır. Demokratik de-netleyici düzenleme, sadece siyasî değil aynı zamanda toplumsal bir düzenlemedir. Demok-ratik denetleyici yaklaşım, radyo-televizyon yayınlarını kontrol eden ve inceleyen kurullar-da siyasî partilerin yanı sıra toplumu oluşturan bütün zümrelerin dengeli bir biçimde temsil e-dilmesini şart koşar (Saxer 1987).

Saxer, televizyon yayıncılığının masraflı oluşu-nun, demokratik denetleme kalıbıyla ilgili kay-gılar uyandıran bir başka problemi ortaya çı-kardığı görüşündedir. Bu sorun, reklâmların kamu hizmeti yapan radyo/televizyon kuruluş-larına paylaştırılma şekli ile ilgilidir. Yazar'a göre reklâmlar, tekel durumundaki kamu rad-yo/televizyonlarına, bandrol ücretlerini siyasî açıdan kaldırabilecekleri bir düzeyde tutmalarına yardım edecek şekilde dağıtılmalıdır. Reklâm gelirlerine muhtaç olan kamu radyo/tele-vizyonları, kamu yayıncılığı anlayışıyla kısmen bağdaşsa da özellikle akşam öncesi yayın kuşa-ğında reklâm yayımlama imtiyazına sahip ol-malıdırlar. Saxer'e göre çağdaş demokratik top-lumlarda kamu radyo/televizyonlarından bekle-nen haber verme, bilgilendirme, eğitime, kamu-oyu oluşturma işlevleri iletişimciler ve özelli-kle kamuoyu tarafından şekillendirilmektedir. Bu yüzden iyi niyetle olsa bile hedef kitlenin ihtiyaç, arzu ve beklentileri göz ardı edilerek hazırlanan yayınların başarı şansı çok azdır.

Meselâ eğlenceye ayrılan yayın süresinden kı-sıntı yapılarak daha fazla siyasî bilgi aktarılma-sı alıcıların zihninin yorulmasına ve başka bir yayını seyretmelerine yol açabilir (Saxer 1987).

Saxer'e göre, demokratik denetleme kalıbını diğer iletişim araçları kalıplarından ayıran be-lingin özellik, bilgilendirmeye verdiği öncelik-tir. Medya içeriklerinin alıcıları, kamu rad-yo/televizyonlarının kültür ve eğlence yayımlar-ını nisbeten düşük kaliteli olarak değerlendir-seler de, bu iletişim araçlarının güvenilir ve i-nandırıcı olduğu konusunda hem fikirdirler. Demokratik denetleme kalıbı, farklı sosyal grupların kamu radyo/televizyonlarında temsil edilmesini sağlayarak kendilerini özgürce açık-lamalarına ve kamuoyunun bilgilenebilmesine hiz-met eder. Yansızlık, eşitlik ve dengelilik, kamu radyo/televizyonlarının yayın politikasında uy-mak zorunda olduğu ilkelerdir. Demokratik de-netleme kalıbı, kamu radyo/televizyonlarındaki içeriklerin sadece demokrasi konusunda taraf-gir olmasına izin verir (Saxer 1987).

6. GRABER'İN MEDYA KURAMLARI TİPOLOJİSİ

Doris A. Graber, otoriteci medya denetimi dü-zeni ve otoriter olmayan medya denetimi düze-ni adlarında ikili bir kuralcı medya kuramları tipolojisi önerir. Graber'in medya kuramları ve dolayısıyla medya düzenleriyle ilgili yaptığı sınıflamanın hareket noktası, bütün toplumlarda medyanın derecesi ve biçimi farklı olan devlet denetimine maruz kaldığı düşüncesidir. Grab-er'e göre, devletin kitle iletişim araçlarını de-netleme ve yönlendirme gayretleri global bir olgudur.

Devletin medyaya müdahalesinin nedeni, kana-at ve irade oluşumu süreçlerinde sevk ve idare merkezi işlevini üstlenen kitle iletişim araçları-nın siyasî iktidarın biçimlenmesinde önemli bir güç merkezi durumuna geldiğidir. Medya de-netiminin varlığını tartışma dışında bırakan Graber, medya denetiminin derecesi ve biçimi-ni yaptığı sınıflamaya esas alır. Graber'in otoriteci medya denetimi kalıbı, medya düzenleri-nin iki çeşidini içerir: İdeolojik olmayan medya denetimi kalıbı ve ideolojik medya denetimi dalıbı. Aynı şekilde otoriter olmayan medya denetimi düzeni de medya düzenlerinin iki çeşidini kapsamaktadır: Liberal kalıp ve sosyal sorumluluk kalıbı (Graber 1993).

Otoriteci medya denetimi düzeni'nde medya kurumları ve gazeteciler mutlak bir şekilde hükümler yönetici güce tâbi kılınmıştır. Medyanın egemen siyasî sistemi ve hükümler siyasî erki eleştirmesine kesinlikle izin verilmez. Medya, sadece siyasetteki önemsiz sorunlara dikkat çekebilir, buna karşın büyük ölçüde resmî politikalarla uyum içinde otoriter sistemin açıklarını kapatmaya çalışır. Otoriteci kalıp medyaya, yönetici egemen gücün karşıtı olmaktan çok merkezi otoriteyi ve resmî görüşü destekleyen bir işlev yüklemiştir. Otoriter sistemlerde medya siyasî iktidarın amaç ve hedefleri doğrultusunda bir yayın politikası izlemek zorundadır. Medya içerikleri sürekli biçimde egemen totaliter ideolojinin üstünlüğünü ve yalınmazlığını onaylamalıdır. Medya içeriklerinin devlet otoritesini yıpratmayacak nitelikte olması, otoriteci medya denetimi kalıbı'nda kitle iletişim araçlarının haber verme ve bilgi aktarma, eğlendirme gibi işlevlerini yerine getirebilmesinin en önemli şartı olarak görülmektedir. Otoriteci kalıpta medya denetimi kitle iletişimi sektöründeki yatırım ve faaliyetlerin hükümler siyasî erkin iznine bağlanmasıyla gerçekleşir. Yayın kurma izni, sadece siyasî iktidarın politikalarını destekleyen kişilere verilir. Kâğıt ve diğer malzemelerin dağıtımı da siyasî bakış açılarına göre yapılır. Medya içerikleri, egemen siyasî erk tarafından yönlendirilir ve şekillendirilir. Dolaylı ve doğrudan sansür, medya içeriklerinin üretim sürecini belirleyen yöntemler arasında sayılabilir. Medya kurumlarının ve gazetecilerin çalışma koşullarını düzenleyen, faaliyetleri için çerçeve oluşturan hukukî kurallar, otoriteci medya denetimi düzeni'nin diğer bir unsurudur. Siyasal iktidarın getirdiği bu kısıtlayıcı önlemleri dikkate almayan gazeteciler, meslek yasağı veya hapis cezası ile cezalandırılırlar (Graber 1993).

Otoriter olmayan medya denetimi kalıbı, demokrasinin siyasî sistem olarak benimsendiği liberal toplumlarda geçerlidir. Bu medya kalıbında kitle iletişim araçları ve gazeteciler reel gerçekliği yansız ve doğru bir yayıncılık anlayışıyla olduğu gibi yansıtan araçlar olarak kabul edilirler. Liberal toplumlarda faaliyet gösteren medya kurumları ve gazeteciler siyasî iktidarın işleyişi, icraatları ve devlet otoritesinin kullanılmasındaki istismarları, yanlış uygulamaları mercek altına alarak yasama, yürütme ve yargı erklerinin yanında bir anlamda dördüncü güç olarak görev yaparlar. Medya tüm yurttaşlar adına hareket ederek, iktidarın yöne-

ticiler tarafından kötüye kullanılmasına karşı önlem alır. Halkı değişik konular hakkında bilgilendirmek, eğlendirmek, liberal kalıba göre düzenlenen medya kurumlarının diğer işlevleri arasında yer almaktadır. Medya içeriklerinin alıcıları önemli olayları medya aracılığıyla dolaylı bir biçimde öğrenseler bile, eğitmek medyanın temel görevi değildir. Liberal kalıpla karşılaştırıldığında sosyal sorumluluk kalıbı medyaya siyasî süreçlerde önemli işlevler yükler. Medya, siyasî işlevlerini, özellikle bilgilendirme işlevini özel bir sorumluluk bilinciyle yerine getirmekle yükümlüdür. Kitle iletişim araçları farklı görüşleri yansıtan bir forum işlevi üstlenerek değişik siyasî grupların kendilerini özgürce açıklamalarına imkân sağlamalıdır (Graber 1993). Sosyal sorumluluk kalıbına göre demokratik bir toplumda devletin medya üzerinde hiç bir şekilde denetim kurması ve yönlendirme yapması kabul edilemez. Bununla birlikte özgür bir medya düzenine sahip toplumlarda devletin medya üzerinde belirli bir dereceye kadar düzenleyici müdahaleler yapması makul karşılanır. Graber, sosyal sorumluluk anlayışı çerçevesinde medya içerikleri üzerindeki devlet müdahalesinin nedenlerini dört kategoride toplamaktadır (Graber 1980).

- Vatan hainliği ve kışkırtıcılık.
- Devletin hayatı çıkarları.
- Kişisel saygınlık ve özel hayatın gizliliği.
- Toplumdaki egemen ahlâki değerler.

7. HACHTEN'İN BEŞ MEDYA KURAMI

William A. Hachten'in geliştirdiği beş medya kurumları tipolojisi, medya denetiminin varlığı ve derecesi ile iletişim politikasının türü ölçütlerine dayanmaktadır (Şekil 4). Bu ölçütler etrafında Hachten, dört tip medya kuramı önerir: Otoriteci medya kuramı, batılı medya kuramı, komünist medya kuramı, ihtilalci medya Kuramı, gelişmeci veya üçüncü dünya medya kuramı (Hachten 1983).

Otoriteci medya kuramı'na göre, kitle iletişim araçları devletin veya özel girişimin mülkiyetinde bulunabilir. Yönetici siyasî erke mutlak biçimde tâbi olan medya kurumları ve gazeteciler, hiç bir şekilde hükümler siyasî erki eleştiremez, yerleşik siyasî sistemin temellerini sarsıcı, kamu düzenini rahatsız edici, var olan otoriteyi yıpratıcı yayınlar yapamaz. Otoriteci medya kuramı doğrudan ve dolaylı sansüre izin verir (Hachten 1983). Batılı medya kuramı,

kendi içinde iki medya kuramını barındırır: Liberal medya kuramı ve sosyal sorumluluk medya kuramı. Liberal medya kalıbı'nda kitle iletişim araçları üzerinde sadece özel mülkiyet kabul edilirken, sosyal sorumluluk modelinde medya, özel veya kamu mülkiyetinde olabilir. Liberal kalıpta medya siyasî iktidarların her çeşit etki, yönlendirme ve denetiminden muafken, sosyal sorumluluk kalıbında basın özgürlüğü medyanın topluma karşı üstlendiği bazı sorumlulukları yerine getirmesiyle bağlantılıdır (Hachten 1983). Komünist iletişim araçları kuramına göre medya, komünist partisinin tek başına egemenliğine dayalı bir siyasî yapısının içine yerleşmiştir. Bu medya kalıbı, kitle iletişimi alanındaki özel mülkiyeti hiçbir şekilde uygun görmez. Medya, her şeyden önce resmî görüş ve politikaları halka iletmekle sorumludur. Komünist medya, ayrıca işçi sınıfının diktatörlüğünün ve tekci iktidar yapısının korunmasında ajitator olarak hizmet eder (Hachten 1983). İhtilâlcı medya kuramına göre kitle iletişim araçları kanun dışı ve yıkıcı olarak kabul edilir. İhtilâlcı medya yer altında veya daha çok ülke dışında faaliyet gösterir. Bu yüzden hükümetler ihtilâlcı kitle iletişim araçlarını denetleme imkânına sahip değildir. Yeraltı medyasının başlıca görevi, siyasî sistemin devrilmesi için kendi ülkesinde yaşayan halkı ajite etmektir (Hachten 1983). Otoriteci medya kuramının bir çeşidi olan gelişmeci medya kuramına göre gelişmekte olan ülkelerdeki hükümetler, siyasî ve ekonomik kalkınmada medyaya önemli rol, işlev ve sorumluluklar yüklemişlerdir. Bu kuramın benimsediği gelişmeci gazetecilik anlayışına göre medyadan ekonomik kalkınmayı desteklemesi, siyasî ve kültürel alanlarda halkı aydınlatması beklenir. Medya uluslaşma sürecinde aktif görevler üstlendiği gibi ulus devlet oluşturmada siyasî otoriteye destek vermelidir. Bilgi, ulusal hedeflerin gerçekleşmesinde önemli bir araç olarak kabul edilir. Ulusal kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesi için hükümetler, medya üzerinde doğrudan ve dolaylı denetimin değişik metotlarını uygulayabilirler (Hachten 1983).

8. KEPPLİNGER'İN MEDYA KURAMLARI TİPOLOJİSİ

Hans Mathias Kepplinger, medya düzenlerini sınıflamak, karşılaştırmak, betimlemek ve incelemek amacıyla Otoriteci medya kuramı ve demokratik medya kuramı olarak nitelediği iki ana yaklaşım önermektedir. Bu tipoloji iktidar

yapısı, irade oluşumu ve temsilin biçimiyle belirginleşen siyasî sistemlerin ikili ayrımına dayanmaktadır. Aynı zamanda medya düzenlerini temsil eden bu sınıflamada başvurulan ölçüt, gerçeklikte siyasî sistemden sisteme büyük ölçüde farklılıklar gösteren iletişim politikasına dayalı düzenlemelerdir (Kepplinger 1982).

Kepplinger, medya kuramlarını sınıflamada siyaset bilimcisi Hättich'in siyasî sistemlerle ilgili yaptığı ayırmadan hareket eder. Hättich, siyasî sistemlerin sınıflandırılmasında iktidar yapısı, irade oluşumu ve temsilin biçimi ölçütlerini esas alır. O'na göre bir siyasî sistemde iktidarın yapısı tekeli veya çoğulcu bir yapı gösterebilir. Tekeli bir iktidar biçim, siyasî gücü tek başına kendinde toplayan tek bir iktidar merkezi mevcut olduğunda söz konusudur. İktidar merkezleri siyasî kararlar konusunda son yetkili olan siyasî kurumları ifade etmektedir. Siyasi güç, birbirlerini dengeleyen ve denetleyen anayasal erkler arasında paylaşıldığında çoğulcu bir iktidar yapısından söz edilebilir. Herhangi bir siyasî sistemdeki irade oluşumu tekeli veya rekabetçi olabilir. İrade oluşumu, iletişim sürecinde siyasî tercihlere zemin hazırlama ve tercihleri etkileme süreçlerini ifade eder. Tekeli iktidar yapısında bir kişi, belirli bir siyasî grup veya kurum irade oluşumu ve irade beyanı süreçlerini biçimlendirmede tekeli bir konuma sahiptir. Çoğulcu iktidar yapısında farklı fikir, inanç, menfaat, görüş veya bakış açıları siyasî kararların içeriğini belirleme şansını elde etmek için birbirleriyle mücadele ederler. Toplumsal konuların siyasî alanda temsil edilmesi bütüncü veya kısmî olabilir. Bütüncü temilde esas itibariyle toplumla ilgili her çeşit konu siyasî iktidarın kararlarının nesnesi olabilir. Kısmî temilde belirli toplumsal konular siyasî iktidarın kararlarının dışında tutulur (Hättich 1967). Kepplinger, siyasî iktidarın yapısı, irade oluşumu ve temsilin biçimi ölçütlerine dayanarak siyasî sistemleri iki saf ve altı karışık tipe ayırır. Bu iki idealtipik siyasî sistem şu özelliklere sahiptir: Birinci tip siyasî sistemlerde tekeli iktidar yapısı, tekeli irade oluşumu ve bütüncü temsil söz konusuyken, ikinci tip siyasî sistemlerde çoğulcu iktidar yapısı, rekabetçi irade oluşumu ve kısmî temsil söz konusudur. Teokrasi ve diktatörlük tekeli bir iktidar yapısına örnek verilebilir. Siyasî sistemlerin ikinci tipinin örnekleri liberal demokrasinin değişik biçimleridir (Kepplinger 1982).

Her iki siyasî sistemde kitle iletişim araçlarının

Şekil 4: Hachten'in Beş Medya Kuramı Tipolojisi.

Tip	Medya Denetimi	İletişim Politikası	Temsilci Ülkeler
Otoriter	Kitle iletişim alanında devlet mülkiyeti veya özel mülkiyet, devlete tâbi.	Rejimi eleştirmediği ve yıkmaya çalışmadığı sürece medyanın faaliyetine izin verilir. Aksi durumda dolaylı veya doğrudan sansür uygulanır.	Orta Çağ Avrupa devletleri, Lâtin Amerika ve diğer ülkelerdeki çağdaş diktatörlükler.
Batılı (Liberal ve Sosyal Sorumluluk)	Yazılı basında özel mülkiyet; radyo-televizyon alanında özel veya kamu mülkiyeti.	Basın özgürlüğü her türlü siyasî baskı ve sınırlamalardan muaftır. Medya, topluma karşı sorumlu olduğunun bilincinde yönetimin yanlışlarını eleştirmelidir.	Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Batı Avrupa devletleri, Japonya.
Komünist	Medya, komünist partisine veya hükümete tâbidir. Medyada özel mülkiyet yasağı.	Medya, resmî görüş ve politikaları iletir; ulusal kalkınma hedefleri doğrultusunda işçi sınıfının harekete geçirilmesini destekler.	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Doğu Avrupa'nın komünist devletleri, Çin Halk Cumhuriyeti.
İhtilalci	Kanun dışı veya yıkıcı medya, devlet denetimi altında değildir.	Çoğunlukla ülke dışında faaliyet gösteren yeraltı medyası, kendi ülkesindeki hükümeti devirmeyi hedefler.	İşgal zamanlarındaki yer altı medyası, Afrika'nın bazı bölgeleriyle Hindistan'daki sömürge yönetimi döneminde faaliyet göstermiş basın.
Gelişmeci	Hükümet veya iktidardaki siyasî partinin denetleyip yönlendirdiği medya.	Medyanın ekonomik kalkınma hedefleri doğrultusunda araç olarak kullanılır; Siyasal uzlaşmaya hizmet eden medya yoksulluk, hastalık ve cahilliğe karşı kampanyalar açar.	Üçüncü Dünya'nın gelişmemiş, komünist sisteme sahip olmayan ülkeleri.

Kaynak : William A. Hachten. The World News Prism. Changing Media, Clashing Ideologies. 3. baskı, Ames, Iowa 1983, s. 76.

Medyaya Yeni Düzen Devlet-Medya İlişkilerinde Yeni Kuramsal Eğilimler (41-57).

örgütlenmesi ve işleyişi değişik biçimlerde düzenlenmiştir (Şekil 5). Tekelci iktidar yapısı, tekelci irade oluşumu ve bütüncü temsile dayalı bir siyasî sistemdeki otoriteci medya kalıbında iletişim araçları ve gazeteciler siyasî sistemin bir parçası olarak görülmekte, sistemin yapısı ve hedefleriyle uyum içinde faaliyet göstermek zorunda bırakılmaktadırlar (Kepplinger 1982). Otoriteci medya kalıbında medya ve gazeteciler ülke içinde yönlendirme, ülke dışında da temsil işlevi üstlenirler. Devletin her türlü müdahalesi ve yönlendirmesine maruz kalan medya, yasama erkine bağımlı ve tâbi bir konumdur. Gazetecilik mesleğine giriş şartları, devlet tarafından belirlenir. Haber kaynakları devletin denetiminde olup haberler, tekel konumuna sahip devlet ajansı tarafından üretilir ve dağıtılır. Devlet, medya içeriklerinin seçimi-

ni yönlendirme ve şekillendirme hakkına sahiptir. Siyasî sistemin istikrarını ve dengesini sarsıcı etkileri yüzünden medya içeriklerinde hükümete yönelik eleştirilere izin verilmez (Kepplinger 1989). Çoğulcu iktidar yapısı, rekabetçi irade oluşumu ve kısmi temsile dayalı siyasî sistemlerde geçerli demokratik medya kalıbı medyanın yasama erkine hiç bir şekilde bağımlı olmamasını öngörür. Demokratik Medya Kuramı'nın düşünsel esasları üzerinde kurulmuş bir düzende siyasî iktidar medyaya kendi belirlediği rol, işlev ve sorumlulukları dayatamaz (Kepplinger 1989). Çağdaş batı demokrasilerinin medya düzenlerini şekillendiren demokratik iletişim araçları kuramı, siyasî irade ve kanaat oluşumu süreçlerinde medyaya etkin roller yükler (Kepplinger 1982).

Şekil 5: Kepplinger'in Medya Kuramları Tipolojisi.

İLETİŞİM POLİTİKASININ DÜZENLEMELERİ VE KONULARI	SİYASAL SİSTEMİN ÖZELLİKLERİ	
	◆ Tekelci İktidar ◆ Tekelci İdare Oluşumu ◆ Bütüncü Temsil	◆ Çoğulcu İktidar ◆ Rekabetçi İrade Oluşumu ◆ Kısmi Temsil
	OTORİTECİ MEDYA KURAMI	DEMOKRATİK MEDYA KURAMI
◆ Medyanın yasamayla olan ilişkisi	⇒ Bağımlı ⇒ Emirlere tabi	Özerk Emirlere tabi değil
◆ Gazetecilik mesleğine giriş	⇒ Devlet eliyle düzenleme	← Devlet düzenlemesi yok ← Açık
◆ Yabancı haberlere erişim	⇒ Tekel konumuna sahip haber ajansı ⇒ Merkezi haber iletimi	← Serbest ajans seçimi ← Merkezi olmayan haber iletimi
◆ Yazı seçiminde oydaşma	⇒ Olumlu	← Olumsuz
◆ Yorumlarda hükümete yönelik eleştirel eğilim	⇒ Olumsuz	← Olumlu
◆ Mesleki homojenlik	⇒ Olumlu	← Olumsuz

Kaynak: Hans Mathias Kepplinger: Massenkommunikation. Rechtsgrundlagen, Medienstrukturen, Kommunikationspolitik. Stuttgart 1982, s. 13.

1. İletişim politikasıyla ilgili düzenlemelerin siyasî sistem üzerinde olumlu katkıları, yani sistemde istikrar ve dengeyi temin edici tesirleri söz konusudur; Siyasî sistemin yapısı ve hedef-

leriyle bağdaşan bu düzenlemeler, siyasî yapı ve hedefleri destekleyici niteliktedir.

2. İletişim politikasıyla ilgili düzenlemelerin siyasî sistem üzerinde olumsuz, yani sistemi sar-

sıcı tesirleri vardır; Siyasî sistemin yapısı ve hedefleriyle uyuşmayan bu düzenlemeler siyasî yapıyı zayıflatarak hedeflerin sapmasına yol açar.

9. MCQUAIL'İN DÖRT BASIN KURAMINDA YAPTIĞI DEĞİŞİKLİK

Denis McQuail, Siebert ve arkadaşlarının geliştirdiği otoriteci, liberal, sosyal sorumluluk ve komünist iletişim araçları kuramlarından oluşan dört basın kuramı tipolojisine yeni iki medya kuramı daha eklemiştir: 1. Gelişmeci Medya Kuramı ve 2. Katılımcı Demokratik Medya Kuramı (McQuail 1987).

9.1. GELİŞMECİ MEDYA KURAMI

McQuail'in gelişmeci medya kuramı'nın hareket noktası, gelişmekte olan bir ülkede medyanın belirli iktisadî ve siyasî kalkınma hedefleri yönünde ulusal gelişmeyi desteklemesi ve teşvik etmesi gerektiği fikridir. Gelişmeci medya kalıbında gazeteciler ulusal kalkınmanın, yahut modernleşmenin araçları, temsilcileri olarak kabul edilirler. Bu kurama göre, kalkınma hedeflerine ulaşmak için devlet medyayı kontrol edip yönlendirilebileceği gibi doğrudan ve dolaylı denetimin değişik biçimlerini kullanarak sınırlandırılabilir (McQuail 1987).

McQuail, gelişmeci medya kuramı'nın dayandığı normatif ilkeleri şöyle sıralar (McQuail 1987):

- Medya, belirlenen ulusal politikalarla uyum içinde ulusal kalkınmada olumlu işlevleri olduğunu kabul etmelidir.
- Basın özgürlüğü, ekonomik öncelikler ve sosyal kalkınma lehine kısıtlanabilir.
- Medya yayınları, ulusal kültüre ve ulusal dile öncelik vermelidir.
- Medya, içinde faaliyet gösterdiği ülkeye coğrafi, kültürel ve siyasî bakımdan yakın diğer ülkeler hakkındaki haber ve bilgileri yayımlamaya öncelik vermelidir.
- Gazeteciler, haber ve bilgi toplamada özgür oldukları gibi bunları yayınlamada da sorumluluk taşımalıdır.
- Kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesi amacıyla devlet medyaya müdahale etme ve medyayı kısıtlama hakkına sahiptir. Bu amaçla devlet, doğrudan ve dolaylı denetim, ekonomik kayırma veya destekleme gibi yöntemleri kullanabilir.

Kunczik'in fikrine göre gelişmeci medya kalıbı'nda doğrudan ve dolaylı denetimin bu şekilde meşrulaştırılması, plânlı sosyal değişimin etkili bir biçimde gerçekleşmesine uygun bir yol değildir (Kunczik 1988).

9.2. KATILIMCI DEMOKRATİK MEDYA KURAMI

McQuail'in, Siebert ve arkadaşlarının dört basın kuramı'na eklediği diğer bir yaklaşım da, post-modern toplumların medya düzenleri için tasarlanan katılımcı demokratik medya kuramıdır. Katılımcı demokratik medya kalıbı, alıcıları ihtiyaç, çıkar ve arzularının öne çıkarmaktadır. Bu kuramın koyduğu normatif ilkelere göre düzenlenen ve işleyen medya, merkezî siyasî otoriteye tâbi olmadan vatandaşlara, azınlıklara, alt kültür tabakalarına mensup gruplara, etnik ve dinî topluluklara kendilerini ifade imkânı sağlamalı; yayınlarında okuyucu, dinleyici ve izleyicileri merkeze almalıdır (McQuail 1987).

Katılımcı demokratik medya kuramı'nın merkezî önermeleri şöyle sıralanabilir (McQuail 1987):

- Vatandaşlar ve azınlık grupları medyaya erişme; yani haber, bilgi ve mesajları alımlamak suretiyle mesaj, medya içeriklerini elde etme ve medya içeriklerini kendi belirledikleri ihtiyaçları yönünde tüketme hakkına sahiptirler.
- Medyanın düzenlenişi ve medya içeriklerinin belirlenmesi merkezî siyasî veya bürokratik otoritenin nesnesi olmamalıdır.
- Medyanın varlık sebebi şirketler, gazeteciler veya müşteriler değil, okuyucu, dinleyici ve izleyicilerdir.
- Alt kültürlerle mensup gruplar, örgüt ve yerel topluluklar kendi medyasına sahip olabilmelidir.
- Küçük ölçekli, etkileşimi ve katılımı kolaylaştırıcı medya kurumları büyük ölçekli, tek yönlü ve ticarî medyadan daha iyidir.
- Medyaya yönelik toplumsal beklentiler ne bireysel tüketim talepleri ne de devletin ve onun temel kurumları aracılığıyla yeterince ifade edilebilir.
- İletişim, meslek hayatı açısından hayati önem taşımaktadır.

10. DEMOKRATİK SOSYALİST MEDYA KURAMI: PİCARD

"Basın ve Demokrasinin Çöküşü" adlı eserinde

Medyaya Yeni Düzen Devlet-Medya İlişkilerinde Yeni Kuramsal Eğilimler (41-57).

Şekil 6: Picard'ın Medya Kuramları Tipolojisi.

Otoriteci Eğilim		Dengeli veya Belirsiz			Liberal Eğilim	
Otoriteci	Komünist	İhtilalci	Gelişmeci	Batılı		
				Demokratik Sosyalist (Picard)	Sosyal Sorumluluk	Liberal
Siebert Peterson Schramm	Siebert Peterson Schramm	Hachten	Hachten	<ul style="list-style-type: none"> ◆ 19 yy.'da Batı Avrupa'da geliştirildi. ◆ Çağdaş marksist düşünceyle klasik liberal düşüncenin sentez edilmesiyle ortaya çıktı. ◆ Medya, farklı fikir ve bakış açılarının özgürce ifade edilmesinde bir forum işlevi üstlenir; Medya ekonomik alan da dahil olmak üzere demokrasiyi bütün alanlarda destekler. ◆ Bütün vatandaşlara medyaya erişme imkânı sağlanır. ◆ Medya, birlikte yönetim ve yasalarla denetlenir. ◆ Bireysel hakların yanı sıra diğer meşru toplumsal çıkarlara yönelik gereksiz müdahaleler yasaktır. ◆ Kamu mülkiyetindeki, ancak devlet denetimi ve müdahalesinin dışında tutulan medya, kâr amacı güdemaz. Bu şartla özel mülkiyete izin verilebilir. ◆ Medyanın hükümet, siyasî, ekonomik, sosyal bas-kı grupları tarafından denetlenemeyeceği ve yönlendirilemeyeceği noktasında diğer medya kuramlarından ayrılır. 	Siebert Peterson Schramm	Siebert Peterson Schramm

Kaynak: Robert G. Picard: The Press and Decline. Westport, Conn. 1985; Aktaran Whitney R. Mundt: "Glo-bal Media Philosophies". John C. Merrill (Der.): Global Journalism. Survey of International Communication. 2. baskı, White Plains, N.Y. 1991, 11-27, burada s. 25.

demokratik sosyalist yaklaşım'ın batılı medya kuramı'nın içinde alt bir kategori olarak görülmesi gereğine işaret eden Robert Picard (1985), böylece Hachten'in beş medya kuramı

üzerinde önemli bir değişiklik önermiştir. Hachten'in batılı medya kuramı'nın Liberal kuram ve sosyal sorumluluk kuram'dan oluştuğuna hatırlatan Picard, yazarın önerdiği Gelişme-

ci ve ihtilâlcı medya kuramlarının ulusal kitle iletişim düzenlerinin felsefî dayanakları açısından derin katkılar sağladığını belirtmektedir. Picard'a göre sosyal sorumluluk kuram, liberal medya kuramının bir uzantısı olduğu için Hachten'in her iki kuramı batılı medya kuramı adıyla tek bir başlık altında toplaması yerinde bir düşüncedir. Picard, sosyal sorumluluk ve liberal medya Kuramlarına ilaveten demokratik sosyalist medya kuramını da batılı medya kuramı'na dahil etmektedir (Aktaran Mundt 1991).

Sosyal sorumluluk kuramı gibi demokratik sosyalist medya kuramı da, medyanın farklı bakış açıları ve görüşleri yansıtan bir aracı olarak görülür. Batı Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan demokratik sosyalist medya kalıbı, kitle iletişim araçlarının varlığını demokratik bir toplumun olmazsa olmaz şartlarından biri olarak görmektedir. Bu iletişim araçları kalıbına göre devlet vatandaşların medyaya erişmesi için iletişim araçlarının finansman durumu ve mülkiyet yapısı üzerinde müdahalede bulunabilir. Picard, böyle bir iletişim araçları düzeninde "medya kurumlarının mülkiyetinin vakıflar, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, gazetecilerin işlettiği kooperatifler veya müşterek yönetime dayalı diğer örgütlerin ortaklığıyla kamuya ait olacağı için medyanın varlık nedeninin kâr maksimizasyonuna dayanmayacağını" belirtmektedir (Picard 1985: 67, zikreden Mundt 1991: 2324).

Mundt'a göre, demokratik sosyalist medya kuramının medyanın mülkiyet yapısını sorgulayarak baştan aşağı yeniden düzenlemesi, demokratik sosyalist medya kalıbını Siebert ve arkadaşlarının dört basın kuramı tipolojisindeki liberal ve sosyal sorumluluk medya kuramlarından ayıran en önemli farklılıktır. (Mundt 1991). Picard, demokratik sosyalist medya kuramının diğer klâsik normatif medya kuramlarından ayrıldığı noktayı da şöyle ifade etmektedir: "Demokratik sosyalist kurama göre medya kamu malı olarak kabul edilir ve kamu yararı adına da olsa halkın devlet ve toplum hakkındaki özlem, takdir ve eleştirilerini yayımlamaz" (Picard 1985: 70, zikreden Mundt 1991: 24). Böyle bir düzende "kitle iletişim araçları vatandaşların sosyal, ekonomik ve siyasî haklarını korumak için faaliyet gösterirler" (Picard 1985: 70, zikreden Mundt 1991: 24).

Picard (Şekil 6), demokratik sosyalist medya kuramını liberal ve sosyal sorumluluk medya kuramlarıyla birlikte batılı medya kuramı baş-

lığı altında ele almaktadır. Bazı durumlarda demokratik sosyalist medya kuramını "dengeli veya belirsiz" eğilimlere, ihtilâlcı ve gelişmeci medya kuramlarının yanına koyan Picard, liberal ve sosyal sorumluluk medya kuramları'nı liberal eğilim altına yerleştirir (Mundt 1991). Mundt'a göre böyle bir sınıflandırma, kolaylıkla çözülemeyecek bir problem ortaya çıkarmıştır. Bu problem, demokratik sosyalist medya kuramının ihtilâlcı ve gelişmeci medya kuramlarıyla aynı kategoride düşünülmesiyle aşılabilir. Demokratik sosyalist medya kuramı batılı medya kuramları başlığı altına yerleştirilmelidir. Liberal ve sosyal sosyal sorumluluk medya anlayışları aynı kategoride yer alabilir. Mundt, "otoriteci" ve "liberal" kelimelerindeki eğilim sonekinin yanı sıra, "denge veya belirsizlik" gibi salt kavramlara dayalı sınıflamalardan vazgeçilmesi gereğine dikkat çeker. O'na göre bu düzeltme, Picard'ın medya kuramları tipolojisine "bölümleyici" sınıflamadan çok bir esneklik kazandırır.

Picard'ın tipolojisinde yapılacak bu basit değişiklikle, tipolojideki otoriteci medya kuramını otoriteci eğilim, liberal medya Kuramını liberal eğilim altında toplama çelişkisi ortadan kaldırılabılır. Picard'ın medya kuramları tipolojisinde sınıflama ve mantık kusurları olduğuna dikkat çeken Mundt, demokratik sosyalist medya kuramının son tahlilde kuralcı medya kuramları konusundaki bir boşluğu doldurduğu görüşündedir (Mundt 1991).

11. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Siebert, Peterson ve Schramm'ın dört basın kuramı tipolojisine dayanılarak geliştirilen alternatif kuralcı medya kuramları ele alınıp incelenmiştir. Kuralcı medya kuramları, değişik toplumsal, siyasî, felsefî, kültürel ve ekonomik zeminlerde kitle iletişim süreci, medyanın düzenlenmesi, işleyişi ve örgütlenme biçimi; medya denetimi, medya kurumlarının mülkiyet yapısı, medya içerikleri, iletişim özgürlüğü anlayışı, medyanın ve gazetecilerin rol, işlev ve sorumlulukları, gazetecilerin çalışma şartları, mesleğe giriş, meslek eğitimi, ahlâk kuralları, iletişim politikası gibi konularda kural koyucu fikirler ileri süren, bu fikirlere olumlu veya olumsuz yorumlar getiren, geçerliliği dayandığı önermelerle sınırlı sistematik bilgi çerçeveleridir. Her siyasî sistemin kendine özgü bir iletişim araçları kuramı ve toplumsal, kültürel, ekonomik, teknolojik durum ve

Medyaya Yeni Düzen Devlet-Medya İlişkilerinde Yeni Kuramsal Eğilimler (41-57).

koşullar içinde şekillenen iletişim alanı vardır.

Raymond Williams, medya denetiminin derecesi ölçütü çerçevesinde kuralcı medya kuramlarını dört ana kategoride toplamıştır: otoriteci medya kuramı, himayeci medya kuramı, ticarî medya kuramı ve demokratik medya kuramı. Himayeci medya kuramı, otoriteci medya kuramı'nın, ticarî ve demokratik medya kuramları da liberal medya kuramı'nın uzantılarıdır. Ralph L. Lowenstein, medya düzenlerinin dayandırıldığı kuralcı medya kuramlarını sınıflamada medya mülkiyeti ve medya felsefesi ölçütlerine başvurmuştur. Yazara göre medya mülkiyeti üç şekilde olabilir: Özel mülkiyet, çok kişili mülkiyet ve devlet mülkiyeti. Lowenstein, medya felsefelerini şöyle sıralamaktadır: otoriteci medya kuramı, sosyal-otoriteci medya kuramı, liberal medya kuramı, sosyal-liberal medya kuramı ve sosyal merkezci medya kuramı. John C. Merrill, kuralcı medya kuramları konusunda ikili bir sınıflama önermektedir: Liberal medya kuramı ve otoriteci medya kuramı. Ulrich Saxer, ideal tipik dört kuralcı medya kuramı geliştirmiştir: Otoriteci medya kuramı, liberal medya kuramı, totaliter medya kuramı, demokratik denetleyici medya kuramı. Doris A. Graber, medya denetiminin biçimi ve derecesi ölçütleri çerçevesinde iki ana medya kuramı önermiştir: Otoriter medya denetim düzeni ve otoriter olmayan medya denetim düzeni. William Hachten, medya denetiminin derecesi ve varlığı, iletişim siyasetinin biçimi ölçütlerine göre beşli bir kuralcı medya kuramları tipolojisi geliştirmiştir: Otoriteci medya kuramı, batılı medya kuramı, komünist medya kuramı, ihtilalcı medya kuramı ve gelişmeci medya kuramı. Hans Mathias Kepplinger, siyasî sistemlerde iktidar yapısı, irade oluşumu ve temsilin biçimi ölçütleri çerçevesinde medya kuramlarını iki grupta toplar: Otoriter medya kuramları ve demokratik medya kuramları. Denis McQuail, Siebert ve arkadaşları tarafından geliştirilen dört basın kuramı tipolojisine gelişmekte olan ülkelere yönelik gelişmeci medya kuramı ve postmodern toplumlar için önerdiği katılımcı demokratik medya kuramı adlı iki yeni kuram daha eklemiştir. Robert Picard, kuralcı medya kuramlarını otoriter ve liberal eğilimler temelinde yedi ana gruba ayırır. Picard'a göre otoriteci eğilim taşıyan kuralcı medya kuramları şunlardır: otoriteci medya kuramı, komünist medya kuramı, ihtilalcı medya kuramı, gelişmeci medya kuramı. Liberal özellikler gösteren kuralcı medya kuramlarını da şu şekilde sıra-

lar: Demokratik sosyalist medya kuramı, sosyal sorumluluk medya kuramı ve liberal medya kuramı.

Bu araştırmada ele alınıp incelenen alternatif kuralcı medya kuramlarının düşünsel temelleri üzerinde kurulan iletişim düzenlemeleri otoriter, totaliter, sosyalist, gelişmeci, demokratik sosyalist, ihtilalcı, liberal, sosyal sorumluluk yaklaşımlar şeklinde gruplandırılabilir.

Tarihi süreçte monarşik sistemlerin tercih ettiği otoriter düzenlemeler, günümüzde de uygulanmaktadır. Otoriter iletişim araçları kuramına göre iletişim araçları ya devlet tekelinde yahut özel girişimcilerin mülkiyetindedir. İkinci durum söz konusu olsa bile medya kurumları ve gazeteciler, siyasî iktidar ve yöneticilere bağımlı konumdadır. Kitle iletişim araçları egemenin veya hükümetin iradesine aykırı fikirleri ve bakış açılarını yayımlayamaz. Bu yolla egemen siyasî erk, toplumsal denetimi sağladığını düşünür. İdeolojik muhalefete izin vermeyen devlet, ekonomik ve yasal önlemlerle medyaya müdahale eder. Otoriter medya kuramı, azınlık ve zıt kültürlerin kendilerini serbestçe medya aracılığıyla ifade edebilmelerine imkan vermez. Totaliter yaklaşım devlet ve toplum üzerinde tek kişinin veya partinin mutlak egemenlik kurduğu siyasî sistemlerde geçerli olmuştur. Totaliter iletişim araçları kuramına göre medya devlet veya kamu mülkiyeti altında olmalıdır. Egemen veya egemen siyasî parti, kitle iletişim sürecinin bütün aşamalarında medya kurumları, gazeteciler, medya içerikleri ve iletişim akışı üzerinde mutlak bir denetim kurmuştur. Sosyalist yaklaşımda mülkiyeti iktidar sahibi proletarya sınıfına aittir. Devlet iktidarı belirleyen bir araç olarak kabul edilir. Üretim araçları kamusal mülkiyet altında olup iktisadi hayat da merkezden planlanmaktadır. Sosyalist rejimin ana öğretisi işçi sınıfının çıkarlarına aykırı eylemde bulunanlara baskıcı metotlar uygulamak olduğundan medya ya devletin tekelinde yahut egemen partinin veya ideolojinin güdümünde ve etkisindedir. Devlet, kollektif örgütleyici saydığı iletişim araçlarına egemen ideolojiyi, işçi sınıfının hak ve çıkarlarını savunma, mevcut durumu değiştirmekten çok pekiştirme işlev ve sorumluluğunu yükler. Medya, proletarya sınıfının hegemonyasının sürdürülmesinde devletin ideolojik araçları, uzantısı olarak işlev görür. Demokratik sosyalist medya kuramı 19 yy.'da Batı Avrupası'nda çağdaş marksist düşünceyle klasik liberal düşüncenin

sentez edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Demokratik sosyalist yaklaşım medyaya farklı fikir ve bakış açılarının serbetçe ifade edilmesinde forum işlevi yükler. Medya iktisadî alan da dahil olmak üzere demokrasiyi bütün sahalarda destekler. Demokratik sosyalist düzende, bütün vatandaşlara medyaya serbestçe erişme imkânı sağlanır. Medya, birlikte yönetim ve yasalarla denetlenir. Bireysel hakların yanı sıra diğer meşru toplumsal çıkarlara yönelik gereksiz müdahaleler yasaktır. Kamu mülkiyetindeki, ancak her türlü devlet müdahalesinin dışında tutulan medya, kâr amacı güdemaz. Bu şartla iletişim alanında özel mülkiyete izin verilebilir. Medyanın hükümet, siyasî, ekonomik, sosyal baskı gruplarının denetimi ve güdümünde olmayacağı noktasında diğer kuralcı medya kuramları'ndan ayrılır. İhtilalci yaklaşım, işgal altında bulunmuş ülkelerle, Afrika'nın bazı bölgeleri ve Hindistan'daki sömürge yönetimi altındaki iletişim düzenlemeleri ifade eder. İhtilalci medya kuram 'na göre iletişim araçları yer altında veya ülke dışında faaliyet gösterdikleri için kanun dışı ve yıkıcı olarak kabul edilirler. Hükümetler ihtilalci medyayı denetleme imkânına sahip değillerdir. İhtilalci medyanın başlıca görevi, işgal edilen ülkedeki rejimin devrilmesi yönünde halkı ajite etmektir. Gelişmeci yaklaşım, medyanın ulusal gelişime katkıda bulunmasını savunur. Ulusal politikaları yaymak, ulusal hedeflere ulaşmak için devlet medya üzerinde her türlü müdahalede bulunabilir. Liberal yaklaşım, iletişim alanında özgürlükcü düzenlemelerden yanadır. Çağdaş toplumlarda uygulanan liberal iletişim araçları kuramı, düşünce ve ifade özgürlüğünü demokrasinin olmazsa olmaz şartları olarak kabul eder. Liberal bir sistemde düşünce, örgütlenme, toplantı hak ve özgürlüklerinin bir uzantısı olarak kişiler istedikleri yapmakta serbesttir. Medya mülkiyeti özel girişimcilere aittir. Liberal medya kuramı'nın sosyal temelleri arasında toplumsal sözleşme ve toplum iradesi, felsefî temelleri arasında aklın gerçeği bulmak için öne çıkarılması, yani akılcılık ve hümanizm yer almaktadır. Kuşkucu, pozitivist bir anlayışa dayandırılan liberal yaklaşım, gerçekliğe ulaşmak için düşünceyi açıklamaya imkan veren çoğulculuğu savunur. Serbest rekabet anlayışıyla iyi ve doğru bilginin serbest düşünce pazarından yanlış bilgi ve kabul görmeyen bilgiyi sileceği varsayılır. Sosyal sorumluluk anlayışı liberal medya kuramının bir uzantısıdır. Sosyal sorumluluk sisteminde medya, topluma karşı sorumlu bir yayın politikası çerçevesinde yönetimin yanlıs-

larını eleştirmekle yükümlü tutulmuştur.

Bu çalışmada betimlenen alternatif kuralcı medya kuramları, dünyanın birçok ülkesinde ve tarihin çeşitli dönemlerinde uygulanmış, ancak kavram anlamlarındaki saflığıyla gerçekte hiçbir zaman bulunmayan ideal tip özelliği taşıyan iletişim araçları kalıplarıdır. Alternatif kuralcı medya kuramları, belirli siyasî fikirlere ve onların merkezî öngörülerine dayanmaktadır. Bu öngörüler bireyin doğası, devlet ve toplum anlayışı, birey, devlet ve toplum arasındaki ilişkiler, bilgi ve hakikat anlayışı ile ilgili düşünceleri kapsamaktadır. Bu önermelerde bir medya kuramı devleti merkeze alırken, diğer bir medya kuramı bireyi, bir başkası da birey ve toplumu, diğer biri de toplumu merkeze koymaktadır. Olanı kapsayan pozitif bilgi yerine olması gerekeni konu edinen normatif bilgiyi merkeze alan alternatif kuralcı medya kuramları, değişik toplumların medya düzenlerinin düşünsel esasları arasındaki farklılıkları vurgulayan batılı çoğulcu ölçütlerin biçimlendirdiği muhafazakâr bir bakış açısına sahiptir.

Alternatif kuralcı medya kuramlarının hareket noktası kitle iletişim araçlarının her zaman içinde yer aldığı sosyal ve siyasî yapının rengini ve biçimini yansıttığı fikridir. Bu kuralcı medya kuramları aynı zamanda toplumsal, felsefî, siyasî ve ideolojik akımların, kültürel, ekonomik ve teknolojik değişim ve dönüşümlerin ifadesi ve sonucudur. Alternatif kuralcı medya kuramları, olgu olarak tanımlanabilecek bir biçim ve nitelik kazanmış gerçekliğe ait bilgilerden çok olması gereken normatif bilgileri kapsamaktadır. Bu kuramlarla ilgili yapılan sınıflamalar etnik merkezci bakış açılarına dayanan ve zihnî kurguları yansıtan bir özelliğe sahiptir. Kişisel gözlemlere dayanan bu tür sınıflamaların bilimsel açıdan tutarlılığı tartışmalıdır. Bu yüzden kuralcı medya kuramlarının sınıflanma, karşılaştırılma, betimlenme ve incelenmesinde bilimsel gözlem ve deneyimi merkeze alan çözümlenici ve deneyimci yöntemlere ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR

- Çebi MS (1996) Medyaya Çekidüzen. Kural Ayrılığı Görüşü Çerçevesinde Devlet-Medya İlişkileri, Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı, 2 (12), 1553-1569.
- Graber DA (1980) Mass Media and American Politics. Washington, D.C.

Medyaya Yeni Düzen Devlet-Medya İlişkilerinde Yeni Kuramsal Eğilimler (41-57).

- Graber DA (1993) *Mass Media and American Politics*, Washington D.C.
- Haas H (Der.) (1987) *Mediensysteme*, Wien
- Hachten WA (1983) *The World News Prism. Changing Media, Clashing Ideologies*, Ames, Iowa
- Hättich M (1967) *Demokratie als Herrschaftsordnung*, Opladen
- Kepplinger HM (1982) *Massenkommunikation Rechtsgrundlagen. Medienstrukturen. Kommunikationspolitik*, Stuttgart
- Kepplinger HM (1989) *Kommunikationspolitik*, EN Neumann, W Schulz and J Wilke (eds), *Fischer Lexikon Publizistik Massenkommunikation*. Frankfurt pp 8498.
- Kunczik M (1988) *Journalismus als Beruf*. Köln ve Wien.
- McQuail D (1987) *Mass Communication Theory An Introduction*. London v.d.
- Merrill JC (1974) *The Imperative of Freedom*. New York
- Merrill JC (Der.) (1991) *Global Journalism. Survey of International Communication*. White Plains, N.Y.
- Merrill JC and Lowenstein RL (1979) *Media, Messages and Men*, New York.
- Mundt WR (1991) "Global Media Philosophies". John C. Merrill (der.): *Global Journalism. Survey of International Communication*. 2. baskı, White Plains, N.Y., 1127
- Noelle-Neumann E W Schulz ve J Wilke (der) (1989): *Fischer Lexikon Publizistik Massenkommunikation*. Frankfurt a. M.
- Picard RG. (1985) *The Press and Decline of Democracy*. Westport, Connec.
- Saxer U (1987) "Der Gesellschaftliche Ort der Massenkommunikation". Hannes Haas (der.): *Mediensysteme*. Wien, 820
- Siebert S T Peterson ve W Schramm (1956) *Four Theories of the Press. The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility and Soviet Communist Concepts of What the Press Should Be and Do*. Urbana
- Williams R (1968) *Communications*. London.□